

מצעד האיוולת של ישראל

שלמה סבירסקי
מנהל אקדמי, מרכז אדוה
מרץ 2010

ב-1964, " לינדון ג'ונסון [הנשיא האמריקני] הביס את גולדוואטר [המועמד הרפובליקני] בהשיגו את הרוב הגדול ביותר בהיסטוריה האמריקנית בקרב המצביעים ורוב בלתי מעורער בקונגרס... התוצאה הציבה את ג'ונסון במצב שבו יכול היה לעשות ככל העולה על רוחו. הלב שלו נטה לתכניות רווחה ולחקיקה בתחום זכויות האזרח, במטרה לכונן את 'החברה הגדולה' (The Great Society)... הוא רצה להירשם בהיסטוריה כמיטיב הגדול עם העם, גדול מרוזוולט, שווה ללינקולן. כשלונו לנצל את ההזדמנות ההיסטורית לחלץ את הממשל שלו ממעורבות חסרת תוחלת [בוויטנאם] היווה איוולת חסרת-תקנה... בוטח בכוחו, ג'ונסון האמין שהוא יוכל להשיג את שני היעדים, הפנימי והחיצוני, בעת ובעונה אחת" (Barbara W. Tuchman. 2007 (1984): 398).

ביוני 1967, שלוש שנים לאחר הניצחון חסר התקדים של לינדון ג'ונסון, הביסה ישראל את צבאות מצרים, סוריה וירדן. משכבשה את הגדה המערבית ואת רצועת עזה, היא גם השיגה שליטה על כמחצית העם הפלסטיני (כולל אלה שהפכו אזרחי ישראל ב-1948).

ישראל היתה עתה בעמדה מצויינת לנסות ולשים קץ לסכסוך הלאומי הממושך שלה עם הפלסטינים, סכסוך שהפך עם השנים לעימות כולל עם העולם הערבי ואשר עלה לישראל בשלוש מלחמות בתוך שני עשורים. ישראל יכולה היתה, למשל, לממש את הפתרון שהוצע על ידי האו"ם עשרים שנה קודם לכן, של חלוקת הארץ בין שני העמים – הסדר שהציונים קיבלו אך הפלסטינים דחו אז.

פתרון שכזה היה מאפשר לישראל לשוב אל הפרוייקט הענק שהשיקה התנועה הציונית עוד בשלביה הראשונים, של בינוי אומה ופיתוח חברתי וכלכלי. כאשר פרצה מלחמת ששת הימים היה פרוייקט זה, שאותו ניתן לכנות בשם "החברה הגדולה" [The Great Society] של הרצל", רחוק מהגשמה. רב היה עוד המרחק עד למימוש האוטופיה שפרש הרצל בספרו אלטנוילנד – של חברה הדואגת לחולה ולנזקק, חברה שבה החינוך הוא חינוך מגן הילדים ועד לאוניברסיטה ושבה נשים נהנות מזכויות שוות (הרצל, 1902).

רבים מקרב מיליון היהודים שהיגרו לישראל בין 1948 ל-1967, ובעיקר אלה שהגיעו ממדינות ערב, היו רחוקים עדיין מהשגת דריסת-רגל חברתית, כלכלית ותרבותית יציבה; למעשה, רבים חיו עוד זמן קצר לפני כן במעברות. האזרחים הפלסטינים של ישראל, אלה שלא גורשו ולא ברחו ב-1948, שוחררו רק שנה אחת קודם לכן מממשל צבאי; עבורם, השגת מעמד אזרחי מלא ושווה היתה עדיין יעד רחוק – למעשה, זהו עדיין יעד רחוק. התייעוש של המשק החל רק עשור אחד קודם למלחמה; ב-1967, שני פריטי הייצוא הגדולים

ביותר היו עדיין פרי הדר ויהלומים מלוטשים. ישראל ייבאה הרבה יותר משייצאה, כשהפרש ממומן ברובו על ידי סיוע חוץ. למידה בתיכון היתה עדיין בבחינת זכות-יתר של מיעוט – בעיקר בני/ות האשכנזים הוותיקים; למידה באוניברסיטה היתה מוגבלת עוד יותר. מרבית עיירות הפיתוח חוו תקופות ארוכות של אבטלה המונית, ממנה החלו להיחלץ רק בסמוך למלחמה, הודות למהלך התיעוש; אלא שבעת ובעונה אחת הפך מהלך התיעוש את רבות מן העיירות ל"ערי מפעל" שכלכלתן נשענת על מפעל אחד או שניים. ברבות מהן, זה המצב גם כיום.

והנה, בעוד צבאה חונה הרחק מעבר לגבולות יוני 1967, החליטה ישראל לנצל את הנסיבות החדשות כדי להתחיל בפרוייקט לאומי חדש – להפוך למעצמה צבאית אזורית, תחת חסותה של ארצות הברית. לא היה ספק בכך שפרוייקט זה יטיל מגבלות חמורות על האפשרות לממש את חזון "החברה הגדולה" של הרצל. הפרוייקט החדש היה כרוך בהגדלה של הצבא, של תקציב הביטחון ושל התעשיות הצבאיות. התשלובת התעשייתית-צבאית אמנם הביאה עמה יתרונות רבים לכלכלת ישראל, כשהיא מייצרת מוצרים בעלי ערך מוסף גבוה בהרבה מזה של היהלומים ופרי הדר. אך היא גם הולידה פיצול בתהליך הפיתוח הכלכלי, בין מגזר היי-טק אליטיסטי שהתבסס בתחילה על התעשיות הביטחוניות ומאוחר יותר על שלוחותיה המאוזרות, ובין מגזר לואו-טק המתרכז בתעשיות המסורתיות שהוקמו בעיירות הפיתוח לפני 1967.

ודבר אחרון, אם כי בוודאי לא בחשיבותו – במקום לפתוח במהלך רציני וסבלני להגיע לסיום הסכסוך רב-השנים עם הפלסטינים, ישראל החלה במהלך השתלטות על שטחיהם שנכבשו ב-1967 מידי ירדן, תוך הקמה של עוד ועוד התנחלויות. תת-פרוייקט זה, שהחל כבר ב-1967 תחת הכסות של "תיקוני גבול" בעת כהונתה של ממשלה בראשות מפלגת העבודה, התרחב עד מהרה. עם עלייתו של הליכוד לשלטון, הוא הפך לנסיון מפורש של מניעת עצמאות מדינית פלסטינית, אם על ידי שלילת רצף טריטוריאלי ממדינה פלסטינית עתידית ואם על ידי יצירת מחסום פוליטי בפני כל ממשלה ישראלית עתידית שתהיה מעוניינת בהסדר, בדמותו של החשש מפני מלחמת אחים בבוא עת הפינני של המתנחלים.

מצעד האיוולת של ארצות הברית בוויטנאם נמשך 27 שנה, אם מתחילים את הספירה בסופה של מלחמת העולם השנייה. מצעד האיוולת של ישראל בשטחים הפלסטיניים נמשך זה 43 שנים. חזון "החברה הגדולה" של ג'ונסון התנפץ אל מול המעורבות הצבאית הגוברת בויטנאם, שהתחילה עם מספר אלפי חיילים והסתיימה עם כ-450,000. חזון "החברה הגדולה" הישראלית הלך והתפוגג ככל שמספר ההתנחלויות והמתנחלים הלך ועלה – מכ-6,000 ב-1977 ל-107,000 בשנת 1990, 200,000 בשנת 2000 וכ-300,000 כיום; ועל

אלה יש להוסיף כ-200,000 ישראלים החיים בשטחים פלסטיניים שסופחו לירושלים הישראלית ב-1967.¹

גלי ההתנחלות היו מלווים בהגדלה מתמדת של כוחות הצבא שנועדו להגן עליהן ובמקביל, בהוצאות תקציביות גדולות והולכות. שתי האינתיפאדות אילצו את ישראל לשלוח כוחות גדולים לשמירה על ההתנחלויות ואף ליצור מפקדות ויחידות-צבא ייעודיים. שירות בשטחים הפלסטיניים הפך עם הזמן חלק אורגני של מסלול השירות בחילות הקרביים.

ההתנחלויות ויחידות הצבא המוקצות להגנתן הן ההמחשה הברורה ביותר של מצעד האיווולת של ישראל, שכן ההתנחלויות מעולם לא היו חיוניות להשגת המעמד של מעצמה אזרית ואפילו לא להשגת הגמוניה אסטרטגית בשטח שבין הירדן לים.

כך הלכה ישראל והחמיצה את ההזדמנויות המדיניות שנקרו בדרכה בעקבות הנצחון הצבאי הגדול של 1967, במצעד איווולת שניזון מן האשלייה ההזויה שבעקבות הקמת עוד ועוד התנחלויות, הקצאת עוד ועוד חיילים להגנתן ועוד ועוד תקציבים למימון של כל אלה, יעלה בידיה לייצר עתיד ללא מדינה פלסטינית אך עם ניצול מתמשך של האדמות הפלסטיניות ושל העובדים הפלסטיניים – כאשר הפלסטינים עצמם מגיבים בהכנעה ובחיבוק ידיים.

כיצד ניתן לאמוד את העלות של מצעד איווולת זה? בדרך כלל, המספרים הנזרקים לחלל מתמקדים בעלות הבנייה של ההתנחלויות. בפועל, העלויות גבוהות בהרבה, שכן למעשה מדובר בעלות של הסכסוך הלאומי המתמשך מזה למעלה ממאה שנים. להלן אתמקד בארבעה פנים של האיווולת: הפוליטי, הכלכלי, הצבאי והחברתי.²

האיווולת הפוליטית

בארצות הברית, ההסתבכות הגוברת בווייטנאם אילצה את לינדון ג'ונסון לבחור בין מימוש חזון החברה הגדולה ובין מימון המלחמה. לא זו בלבד אלא שווייטנאם גרמה לפיצול פוליטי באומה האמריקנית. בסופו של דבר נאלץ ג'ונסון לפרוש מן המירוץ לכהונה שנייה. התוצאה

¹ משה עמירב, יועץ לשעבר של ראש עיריית ירושלים טדי קולק ושל ראש הממשלה יצחק רבין, השתמש גם הוא במוטיב "מצעד האיווולת" של ברברה טוכמן, בבואו לתאר ולנתח את סיפור סיפוחה של ירושלים המזרחית, כולל 28 כפרים פלסטיניים (עמירב, 2007: 11). האיווולת הגדולה ביותר: ההחלטה לבנות בשטחים המסופחים שכונות ישראליות, במטרה לבסס רוב דמוגרפי. הבנייה, שהיתה מסיבית – כ-40,000 דירות בתשע שכונות חדשות -נעשתה בידי פלסטינים, מה שיצר שוק עבודה גדול ומשך לירושלים המזרחית אלפי פלסטינים. מספרם בירושלים המזרחית גדל מ-68,000 ב-1967 ל-245,000 ב-2005, גידול של פי 3.6, בעוד שהגידול במספר היהודים בעיר היה פי 2.4 בלבד – מ-198,000 ב-1967 ל-475,000 ב-2005 (עמירב, 2007: 212-213).
² הרשימה מתרכזת באותן איווולות המשפיעות על מימוש חזון "החברה הגדולה". איווולת חשובה אולי יותר מכל היא המחיר המוסרי שהחברה הישראלית משלמת על הכיבוש ועל הדיכוי הלאומי של הפלסטינים, מחיר המתבטא, בין השאר, בניכור גדל בתוך ישראל ועוד יותר מכך מחוצה לה, מסדר היום של השכבה הפוליטית הישראלית.

היתה רבע מאה של הגמוניה רפובליקנית, שהתאפיינה במתקפות נאו-ליברליות חוזרות ונשנות על כמה מהישגיו הבולטים בתחום החברה והרווחה.

בישראל היתה זו מלחמת יום הכיפורים שכירסמה במעמדה ההגמוני של מפלגת העבודה. אבל הסוגייה הפלסטינית לא היתה בלתי רלוונטית, שכן ערעור מעמדה של מפלגת העבודה פתח את השער בפני התחזקות איטית אך רצופה של הימין, שכלל בתוכו ימין חדש בדמותו של גוש אמונים. הימין החדש זכה לנראות לאומית כשהצליח לכופף את ידה של הנהגת המדינה בעימות סביב ההתנחלות אלון מורה. כשהגיע הימין לבסוף לשלטון, הזדרז מנחם בגין להצהיר כי יהיו עוד "הרבה אלוני מורה".

כך התחילה תקופה של הגמוניה ימנית הנמשכת עד היום. היו אמנם שני קטעי-ביניים של מפלגת העבודה – יצחק רבין ואהוד ברק – אך מי שקבע לאורך זמן את סדר היום הפוליטי והמדיני הם מנחם בגין, יצחק שמיר, בנימין נתניהו ואריאל שרון. בבחירות שנערכו בפברואר 2009 ירדה מפלגת העבודה לשפל של 13 מושבים ונתניהו יכול היה להרכיב קואליציה על טהרת הימין; הוא העדיף לשתף את מפלגת העבודה רק כדי שלא לאבד לגיטימיות בינלאומית. יתרה מזאת, אם נזכור כי החלופה לבנימין נתניהו לא היתה מפלגת העבודה אלא מפלגת קדימה, שהוקמה על ידי פורשי הליכוד התומכים – לפחות בחצי פה – בפתרון של שתי מדינות אך רחוקים מלהיות סוציאל-דמוקרטים, נוכל לעמוד על עומק הפגיעה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני בחזון של "חברה גדולה" ישראלית.

כשהליכוד מתמקד בקידום ההתנחלויות וזוכה לתמיכתו של גוש אמונים, מפלגת העבודה הפכה, במעין ברירת מחדל, לאופוזיציה השמאלית, בעיקר באמצעות תנועת שלום עכשיו. באופן שכזה הפך הסכסוך הישראלי-פלסטיני לנושא המרכזי בזירה הפוליטית הישראלית, כשהוא מגדיר וממפה את המחנות הפוליטיים העיקריים. כך הפך הניצחון של 1967, רגע של התעלות לאומית, למקור של קרע פנימי עמוק ולעתים אף אלים. קרע זה, מצדו, פוגע בעצם המשילות של ישראל, שכן קואליציות ממשלתיות עולות ונופלות בתכיפות גבוהה בעקבות התנגדויות, בעיקר מצד ימין, למהלכים כאלה או אחרים בזירה הפלסטינית.

ב-1985, חמש שנים לאחר שהניאו-ליברליזם כבש את השלטון בארצות הברית עם רונלד רייגן, הוא הגיע גם אל ישראל, בדמותן של "רפורמות מבניות" שנועדו לצמצם את מנגנון המדינה, להגביל את תקציבה ולהעביר את ההובלה הכלכלית לידי האליטה התאגידית. מפלגת העבודה, שאוזנה היתה כרוייה זה מזמן לאינטרסים של מנהלי התשלובת התעשייתית-צבאית, היתה שותפה מלאה לאופנה החדשה. חזון בינוי האומה של טרום-1967, שהדגיש את הרחבת החינוך הציבורי, דיור בר-השגה, זכויות עובדים ושירותי בריאות אוניברסליים, פינה מקום למדיניות מקרו-כלכלית שאותה היטיב לתאר איש מדעי המדינה מיכאל שלו כ"מדינת הרווחה של המגזר העסקי".

בה בשעה שחזון החברה הגדולה נדחק לשוליים, הפכה הסוגייה הפלסטינית לאובססיה לאומית. במהלך רוב השנים שלאחר 1967, אך בוודאי מאז פרצה האינתיפאדה הראשונה שני עשורים לאחר מכן, היתה סוגייה זאת לעיסוק העיקרי של ההנהגה הפוליטית. ראשי ממשלה בישראל טרודים בעיקר במלחמה בפלסטינים, במשא ומתן איתם, בהתמודדות עם לחצים בינלאומיים או בשמירה על יציבות הקואליציות שלהם אל מול התפתחויות בזירה הישראלית-פלסטינית – כל זאת על חשבון פיתוח תכניות ארוכות-טווח בתחומים אחרים.

ואי אפשר לסיים פרק זה מבלי להזכיר כי הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוביל לרציחתו של ראש הממשלה יצחק רבין בידי יהודי איש-ימין שהתנגד להסכמי אוסלו.

האיוולת הצבאית

השליטה הצבאית בשטחים הפלסטיניים, שבתחילה נראה היה כי אינה מצריכה מאמץ ומשאבים רבים, הפכה לנטל הצבאי השוטף העיקרי של ישראל. אמנם, הפלסטינים מעולם לא היוו איום אסטרטגי – תפקיד זה יוחד בעבר למצרים וכיום לאירן. בכל זאת, השיטור של השטחים הפלסטיניים הוא לחם חוקו היומי של צה"ל. הניצחון של 1967, שהיה כה מוחץ עד כי דומה היה כי ביטל את כל דאגותיה הביטחוניות של ישראל, הוביל לפעילות שוטפת המעסיקה את צה"ל מדי יום ביומו, לפחות מאז האינתיפאדה הראשונה.

קשה לאמוד את העלות התקציבית של פעילות זו, אבל רמז להיקפה הגדול אפשר לקבל מן העובדה שבעשרים השנים שבין 1989 ל-2008, דיווח משרד הביטחון על תוספות ייחודיות להתמודדות עם הפלסטינים בסך כולל של כ-37 מיליארד ש"ח (מחירי 2007) – סכום השווה לתקציב שנתי של כל מערכת החינוך – הקדם-יסודי, היסודי, התיכוני והגבוה.

תוספות אלה כוללות לא רק מימון של הפעילות השוטפת אלא גם של שני סעיפים כבדים במיוחד: האחד, למימון ההתנתקות מעזה והשני, למימון חומת הפרדה.

ההתנתקות עלתה עד כה כ-9 מיליארד ש"ח – כגודל התקציב הממשלתי של ההשכלה הגבוהה לשנה וחצי. למעשה, מחיר ההתנחלות ברצועת עזה היה כפול: ההוצאה על הקמת ההתנחלויות ובסיסי הצבא ברצועת עזה ולעל החזקתם השוטפת במשך שנים וההוצאה על פינויים ומיקומם מחדש של המתנחלים ושל יחידות הצבא. איוולת נוספת טמונה בכך שההתנתקות נעשתה ללא תיאום מדיני עם הפלסטינים, מה שהוביל לאובדן כוחה של הרשות הפלסטינית ברצועה ולהשתלטות של החמאס. ישראל הגיבה בהטלת מצור כבד, שנענה במתקפת טילים ומרגמות על יישובים ישראליים סמוכים. ב-2009 הגיבה ישראל בעוצמה צבאית מאסיבית, צעד שהוביל לדו"ח גולדסטון ולהעמקת הביקורת הבינלאומית כנגד הכיבוש המתמשך של כלל הפלסטינים.

הוצאה גדולה נוספת היא עבור חומת ההפרדה בגדה המערבית, שבנייתה החלה ב-2003. גם כאן היה המהלך חד-צדדי. התוואי היחיד שעשוי היה לזכות בהכרה בינלאומית הוא זה של הקו הירוק, הלא הוא קו הסכם שביתת הנשק עם ירדן משנת 1949. אילו הוקמה החומה על תוואי זה היה אורכה מגיע ל-313 ק"מ. במקום זאת החליטה הממשלה שהחומה תחבוק התנחלויות רבות ותספח אותן ואת האדמות הפלסטיניות שסביבן דה פאקטו לישראל. צעד זה האריך מאוד את החומה, לכדי 790 ק"מ, וייקר את עלותה (אריאלי וספרד, 2008: 129). האינולת אינה מסתיימת בכך, שכן בג"צ נענה לכמה מן העתירות של פלסטינים ופסק שיש לקרב את החומה אל הקו הירוק. כתוצאה מכך גדלה ההוצאה התקציבית עוד, והיא מוערכת כיום בכ-13 מיליארד ש"ח (ברודט, 2007: 15) – תקציב ממשלתי דו-שנתי של ההשכלה הגבוהה.

גם בכך אין האינולת הצבאית מסתיימת, שכן החומה, שנועדה לבלום את שטף פיגועי ההתאבדות הפלסטיניים באינתיפאדה השנייה, הפכה במידה רבה לבלתי רלוונטית מרגע שהאינתיפאדה דעכה. אז התברר כי לא החומה היא שצמצמה את פיגועי ההתאבדות אלא הרצון ההדדי של ישראל ושל הרשות הפלסטינית לצנן את העימות המזוין. למעשה, חומת ההפרדה מעולם לא הושלמה.

עלות צבאית אחת נוספת אינה כספית: משקיפים ברי-סמכא מסכימים על כך שאחת הסיבות לרמת התיפקוד הנמוכה של היחידות הלוחמות במלחמת לבנון השנייה ב-2006 היתה העובדה שרוב היחידות הללו הועסקו קודם לכן בשיטור האוכלוסייה הפלסטינית ולא באימונים למלחמה (וינוגרד, 2007: 27; ברודט, 2007: 24). כדי לפצות על כך החל צה"ל לאחר 2006 לאמן את יחידותיו באינטנסיביות. באופן טראגי, השיפור ברמת האימונים בא לראשונה לידי ביטוי נגד הפלסטינים ברצועת עזה, במהלך מבצע "עופרת יצוקה", שבו נהרגו כ-1,300 פלסטינים, רובם אזרחים.

הנחת העבודה של קובעי המדיניות בישראל היא שמחיר הסכסוך ימשיך להוות נטל כבד. זוהי מסקנתה של ועדת ברודט, שהתבקשה ב-2006 לבחון את תקציב הביטחון. הוועדה הגדירה את החזית הפלסטינית "חור שחור" ופסקה כי חזית זו "תמשיך להיות מרכזית ובעלת משקל רב יותר בעתיד... וצה"ל ימשיך להשקיע משאבים רבים בזירה זו גם בשנים הבאות... העימות עם הפלסטינים נעשה 'יקר' הרבה יותר, בעיקר מבחינת הסטת משאבים צבאיים מוגבלים, כגון כוח אדם ותשומת לב פיקודית, זאת באופן מתמשך ללא סיכוי משמעותי באופק" (ברודט, 2007: 15).

האינולת הכלכלית

במונחים כספיים, המחיר הגבוה ביותר של הסכסוך הוא מקרו-כלכלי: בשלושים השנים האחרונות, מאז פריצת האינתיפאדה הראשונה, הסכסוך היה מקור ראשי של אי-יציבות

כלכלית. האי-יציבות, מצדה, מתבטאת בראש ובראשונה בקו הרב-שנתי של הצמיחה, המזכיר רכבת-הרים. כל אחת משתי האינתיפאדות הביאה עמה צניחה של קו הצמיחה (הנזק לכלכלה הפלסטינית היה גבוה הרבה יותר, כמובן). הסכמי אוסלו סיפקו רגיעה חולפת בלבד: בעקבות הטבח שעשה ברוך גולדשטיין במתפללים מוסלמים במערכת המכפלה פתחה תנועת החמאס בסדרה של פיגועי התאבדות בתוככי ישראל. בנק ישראל דיווח שנה אחר שנה על הפגיעה של אותן תקיפות בכלכלת ישראל.

פגיעתה של האינתיפאדה השנייה היתה חמורה במיוחד – שנתיים של צמיחה שלילית של התמ"ג ושלוש שנים של צמיחה שלילית של התמ"ג לנפש. בנק ישראל הגדיר זאת בדו"ח השנתי שלו לשנת 2002 כמיתון הממושך ביותר בתולדות ישראל (בנק ישראל, דו"ח שנתי 2002: 1).

אי יציבות כלכלית מולידה פיגור בצמיחת המשק: נתונים בינלאומיים עבור העשור 1997-2006 מעלים כי ישראל צמחה בשיעור נמוך מזה של ארצות הברית ואירופה המערבית, למרות שהיא נהנתה משיעור צמיחה שנתי נאה של כ-5% לאחר שוך האינתיפאדה ב-2003.

אי יציבות כלכלית אחראית גם לדירוג האשראי הנמוך, יחסית, של ישראל. בעוד שמיקומה של ישראל בסולם הפיתוח האנושי של האו"ם הוא 23 (מתוך 177 ארצות), מיקומה בסולם של חברות דירוג האשראי הבינלאומיות היה 37 (ב-2007). לא זו בלבד אלא שדירוגה של ישראל נמוך באופן משמעותי מזה של 22 הארצות המקדימות אותה בסולם הפיתוח האנושי של האו"ם: רוב הארצות הללו נהנות מהדירוג הגבוה ביותר – AAA – בעוד שהדירוג של ישראל היה A (סבירסקי, 2008: 12).

האי-יציבות הכלכלית מעודדת התרכזות בפעילויות כלכליות שמידת התלות שלהן בזירה המקומית נמוכה יחסית, כדוגמת תעשיות ושירותי ההיי-טק. הבעייה היא שענפים אלה מעסיקים רק כ-8% מכוח העבודה, בעיקר במרכז הארץ, בעוד שהצפון והדרום סובלים מרמת השקעות נמוכה, צמיחה נמוכה, שכר נמוך ושיעורי אבטלה גבוהים.

האיוולת החברתית

לינדון ג'ונסון האמין כי יוכל להגשים את חזון החברה הגדולה בבית ובו בזמן להשיג ניצחון צבאי בחוץ. עד מהרה התאכזבה אמונתו זאת.

בישראל, האופוריה של 1967 גרמה לרבים לטפח תקוות דומות, אך התוצאה הסופית היתה דומה: שלוש שנים לאחר הניצחון הצבאי המוחץ הבין משה דיין, שר הביטחון דאז, כי ישראל לא תוכל להניף בו זמנית שני דגלים, דגל הביטחון ודגל החברה.

מאז 1987, החזית הפלסטינית היא זו שבדרך כלל מאלצת את ישראל לבחור בין שני הדגלים. הדבר התברר באופן חד במהלך האינתיפאדה השנייה. המיתון הכלכלי הכבד שהחל עם פקיעת בועת ההיי-טק ונמשך והעמיק עם האינתיפאדה יצר משבר פיסקלי. הממשלה היתה צריכה לבחור בין ביטחון לחברה, בחירה שתוצאתה היתה ברורה מראש. התוצאה היתה קיצוצים כבדים במרבית השירותים החברתיים הממשלתיים, שהשלכותיהם מורגשות עד היום. להלן אתמקד בשתי דוגמאות: רשת הביטחון הסוציאלי וההשכלה הגבוהה.

רשת הביטחון הסוציאלי

רשת הביטחון הסוציאלי הישראלית טובה מזו של ארצות הברית ודומה יותר לזו של מערב אירופה, כאשר ההבדל העיקרי ביניהן הוא רמתן הכספית הנמוכה של הקצבאות, יחסית לאירופה. גם כך, רשת זו מילאה תפקיד חשוב בצמצום העוני והאי-שוויון.

במהלך האינתיפאדה השנייה, כאשר הממשלה קיצצה בתוך שנים ספורות כ-65 מיליארד ש"ח מתקציביה, נפגע מערך הקצבאות של המוסד לביטוח לאומי: קצבאות הילדים קוצצו ב-45%, דמי האבטלה ב-47% והבטחת ההכנסה ב-25% (אחדות ואח', 2006: 7). התוצאה המיידית היתה זינוק בשיעור המשפחות העניות, מכ-17% לכ-20%. עד היום השיעור לא ירד עדיין באופן משמעותי.

השכלה גבוהה

רק כ-30% מבני הנוער שסיימו תיכון ב-1998 הגיעו ללימודים אקדמיים עד 2006.

לא זו אף זו: באם יירשם במפתיע גידול חד בשיעורי הזכאות לבגרות, סביר להניח שרבים מן המועמדים להשכלה גבוהה יידחו. זאת, כיוון שבמהלך הקיצוצים התקציביים הנ"ל, התקציב הממשלתי להשכלה הגבוהה, בחישוב לסטודנט, קוצץ בכ-19% (סבירסקי, 2008: 26). במקום להתרחב, האוניברסיטאות והמכללות האקדמיות נאלצו לצמצם את הוצאותיהן.

ב-2007 הגישו שתי ועדות ממשלתיות המלצות בעלות השלכות תקציביות: ועדת ברודט, שהמליצה להגדיל את תקציב הביטחון על פני 10 השנים הבאות (ברודט, 2007), וועדת שוחט, שהמליצה לבלום את התרחבות מערכת ההשכלה הגבוהה. אמנם, ועדת שוחט המליצה להחזיר למוסדות ההשכלה הגבוהה חלק מהתקציבים שקוצצו מהם בתקופת האינתיפאדה השנייה, אך בה בעת היא גם המליצה שיגבירו את הכנסותיהם מהעלאה של שכר הלימוד ומתרומות (שוחט, 2007).

המלצות אלה אינן מבשרות טוב לבני הנוער בישראל. גם כיום, מספר שנות הלימוד החזויות למי שב-2004 היו בני 5 עמד, בישראל, על 15.7, בעוד שהממוצע בארצות ה-OECD עמד על 17.4 (OECD, 2006: לוח C11).

האיוולת המתמשכת

הפלטטינים נפגעו ועדיין נפגעים מן הסכסוך המתמשך לאין שיעור יותר מן הישראלים. אך קביעה זו רק מבליטה את האיוולת הישראלית: שכן הסכסוך והכיבוש פוגעים פגיעה חמורה לא רק בפלטטינים אלא גם בישראל. מזה שנים רבות, "חברה גדולה" אינה חלק מסדר היום של ישראל.

ישראל של 2009 היא בעלת משק מפותח הרבה יותר מזה של 1967. ראינו, כי היא ממוקמת במקום ה-23 המכובד בסולם הפיתוח האנושי של האו"ם; יש לה תעשיית היי-טק מאוד דינאמית; וכמה מן התאגידים התעשייתיים והפיננסיים שלה פועלים היום בזירה הבינלאומית. העניין הוא שישראל יכולה היתה להשיג הרבה יותר. במקום תמ"ג לנפש בסביבות ה-20 אלף דולר היא יכולה היתה ליהנות מתמ"ג לנפש בסביבות ה-30 אלף דולר. ועוד, ישראל יכולה היתה לפתח חלופות אזרחיות לתשלובת התעשייתית-צבאית.

יותר חשוב, ישראל יכולה היתה למנוע את התרחבותם של הפערים החברתיים בתוך גבולותיה. הגם שרמת החיים הכללית עלתה מאוד מאז 1967, מרבית הישראלים לא מצליחים להדביק את נערי/ות ההיי טק והפיננסיים; בוודאי שלא 20% מהמשפחות החיות מתחת לקו העוני; בוודאי שלא 70% מבוגרי התיכון שאינם מגיעים להשכלה גבוהה אקדמית; ובוודאי שלא תושבי הפריפריה – פלטטינים אזרחי ישראל, תושביהן המזרחיים של עיירות הפיתוח ורבים מן העולים החדשים ובראשם העולים מאתיופיה.

לינדון ג'ונסון הוביל את ארצו למלחמה חסרת-תוחלת בוויטנאם שהובילה ליציאתו מן הבית הלבן. ברית המועצות קרסה בעקבות הסתבכותה באפגניסטן. צרפת נלחמה פעמיים, בוויטנאם ובאלג'יר, מלחמות שכמעט חיסלו אותה כלכלית.

מצעד האיוולת של ישראל נמשך יותר זמן ועולה יותר, יחסית. אמנם, הסבך הישראלי-פלסטיני קשה יותר להתרה: שני העמים חולקים ארץ אחת ויציאה המונית איננה אופציה עבור אף אחד משני הצדדים. בחלקים רבים של הארץ, בתוך הקו הירוק ומעבר לו, חלוקה היא משימה בלתי אפשרית. יתרה מזאת, לישראל אין זכות בלעדית על האיוולת: לפלטטינים יש נשק – הגם שללא כל פרופורציה לזה שבידי ישראל, והשימוש שהם עושים בו גם הוא אינו מסייע לפתרון מדיני. אך ישראל היא זו שמחזיקה במיטב הקלפים; למעשה, היא

מחזיקה ברובם. זאת אולי הסיבה לכך שהיא התפתחה למצעד איוולת בן 43 שנה כשהיא מתעלמת מן העובדה שהדבר מכרסם באינטרסים ארוכי-הטווח שלה עצמה.

מקורות

אחדות, לאה, מירי אנדבלד, צבי זוסמן ורפאלה כהן. 2006. היבטים חברתיים של תקציב המדינה, 2006-2001. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.
 בנק ישראל. שנים שונות. דו"ח שנתי. ירושלים.
 ברודט, דוד (יו"ר). 2007. דו"ח הוועדה לבחינת תקציב הביטחון. ירושלים.
 גולדברג, אסתר. 1993. התנחלויות הגדה המערבית ורצועת עזה: תמונת מצב - 1992. תל אביב: המרכז לשלום.
 וינגרד, אליהו (יו"ר). דו"ח הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006. ירושלים.
 משרד מבקר המדינה. 2007. דו"ח שנתי 57. ירושלים.
 עמירב, משה. 2007. סינדרום ירושלים: כך קרסה המדיניות לאיחוד ירושלים. ירושלים: כרמל.
 שוחט, אברהם (יו"ר). 2007. דו"ח הוועדה לבחינת מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. ירושלים.

- Herzl, Theodor. Altneuland. <http://www.zionism.netfirms.com/Altneuland.html>.
 OECD. 2006. *Education at a Glance*. Paris.
 Shalev, Michael. 1992. *Labor and the Political Economy in Israel*. London: Oxford University Press.
 Swirski, Shlomo. 2008. *The Cost of Occupation: The Burden of the Israeli-Palestinian Conflict, 2008 Report*. Tel Aviv: Adva Center (June). www.adva.org
 Tuchman, Barbara W. 2007 (1984). *The March of Folly: From Troy to Vietnam*. London: Abacus.